DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

BÁRCZI ZSÓFIA: MÉCS LÁSZLÓ LÍRAI BESZÉDMÓDJA

Mécs László teljes életművének csak első, 1944-gyel lezáruló korszaka ismert. A költő 1944 után született versei egy része azonban a mai napig kéziratban hever és a Szalatnai Rezső és Rónay György nevéhez köthető rehabilitációs kezdeményezések kivételével a Mécs László újramegszólaltatására tett kísérletek szintén feltáratlanok. Dolgozatom ezért kettős célkitűzést követ: első felében Mécs 1923-1944 közötti költészetét értelmezem a korabeli szlovákiai magyar irodalom és katolikus irodalom paradigmái mentén, második felében pedig 1944 utáni költészetének ismeretlen verseivel foglalkozom.

I. A vers evangelizációs tevékenységként és szolgálatként való felfogása Mécs költészetében a poétikai, stilisztikai, metrikai kérdések iránti közönyt eredményezett. A költő lírafelfogása - különösen az első alkotói korszak műveiben - a versek üzenetének minél szélesebb réteghez való eljuttatása jegyében alakult, s olyan versmodellt hozott létre, mely sarkalatos ellentétje volt a korszak uralkodó, nyugatos líraszemléletének. Mécs lírájának sajátos problémája az életrajziság s az ezzel összefüggő narrativitás, a didaktikusság s a didaktikusságból fakadó metaforacsonkolás, illetve a téma elsődlegességének kérdése a formai problémákkal szemben két olyan irodalmi paradigma lírafelfogására vezethető vissza, mely a korai Mécs-versek megszólalásmódját is alakította: a húszas évek szlovenszkói magyar és ugyanezen időszak katolikus irodalmára. A költő verseiben hangsúlyosan érvényesülő felhívó gesztus mindkét lírafelfogásban központi szerepet játszott. Dolgozatom első fejezetében a húszas-harmincas évek szlovenszkói magyar költészete s Mécs László lírájának összefüggéseit vizsgálom. Az első alfejezetben a szlovenszkói magyar költészet kialakulásának éveivel foglalkozom.

1. A csehszlovákiai magyar irodalom két világháború közötti korszakát feldolgozó monográfiák s a korszakra való visszaemlékezések Mécs László fellépését, Hajnali harangszó című kötetének megjelenését kristályosodási pontként, a tudatosítás gesztusaként, sőt a szlovenszkói magyar irodalom kezdeteként határozzák meg. Alapy Gyula könyvészeti felmérése szerint 1918-1923 közt 23 verskötet jelent meg, de ennél jóval több volt a napi- és hetilapokban rendszeresen publikáló költők száma. Mécs költészete

tehát nem a semmiből tűnt fel, hanem egy bizonyos irodalmi nyelvet beszélő közegben, s azzal az úzussal helyezkedett szembe (illetve simult bele), mely a kor lírai köznyelvének számított.

A húszas évek szlovenszkói magyar irodalma Ady Endre, Szabó Dezső és Móricz Zsigmond műveiben találta meg azt az indíttatást, melyet a későbbiekben továbbfejlesztett. Mellettük a német expresszionizmus és a 19. század továbbélő öröksége határozza meg a húszas évek első felének lírai arculatát, míg az előbbiből az „Ember" kultusza s a szabadvers válik meghatározóvá, az utóbbiból elsősorban a - sokszor Szabolcska Mihály költészetén átszűrt - Petőfi és Arany reminiszcenciák érhetők tetten a költők egy-egy csoportjánál.

Legszembeötlőbb módon azonban Ady Endre hatása érzékelhető, feltűnően sok adys képpel, témával, strófával, sőt Ady-versvariációval találkozunk a húszas évek első felében, kötetszerkesztését pedig olyanok is követték, akik egyébként elutasították költészetét. Ady Endre hatása a legszembetűnőbben Merényi Gyula verseiben érvényesül, de Ölvedi László, Kersék János, Sebesi Ernő, Darvas József, Kossányi József költészetében is felfedezhetők Adytól kölcsönzött képek és szóösszetételek, metrikai megoldások. Dolgozatom második alfejezete a szlovenszkói magyar vers és Ady Endre költészetének összefüggéseire mutat rá.

Három olyan szempont fogalmazódott meg a Mécs-szakirodalomban, mely alapján az egyes kritikusok kimutathatónak vélték Mécs költészetében Ady hatását: a költői magatartás, ami a versek szubjektumának morális állásfoglalásait kíséri figyelemmel; a képek és szóösszetételek szintjén megmutatkozó átvételek; illetve az Ady verseiből építkező szövegvariációk. Rédey Tivadar, Hegedűs Zoltán és Rónay László azonban az Ady-Mécs hasonlóságot csak felületesnek találta. A dolgozat arra mutat rá, hogy az Adytól származó szóösszetételek átvétele illetve szóképzési módjának felhasználása a korabeli szlovenszkói magyar irodalomban általánosan elterjedt gyakorlat volt, s nem csak Mécs Lászlónál jelentkezett, akinél formai hasonlóságra egyáltalán nincs példa; így elfogadható az a feltételezés, hogy nem közvetlen átvételről, hanem egy már kialakult s az Ady-frazeológiát magába olvasztott lírai köznyelvbe való bekapcsolódásról van szó a Mécs-versek esetében, és az Ady-élmény nem az Adyra jellemző képalkotás, szóalkotás,

versforma átvételében nyilvánul meg, hanem abban, ahogy Mécs költészete bizonyos Ady-versekkel dialógusba lép.

Van azonban egy olyan vonása Mécs költészetének, mely legalább részben vitathatatlanul Adytól származik (azonban nem kizárólag és nem is elsődlegesen nála jelenik meg): mégpedig a messianizmus - a messianizmus kialakulásával és változataival értekezésem harmadik alfejezetében foglalkozom.

II. A húszas - harmincas évek fordulóján a magyar irodalomban végbement nyelvi–poétikai fordulatot a kortárs olvasó esztétikai válságként éli meg, pedig csak a 19. századi ízlés által kialakított beszédmód változásának a tanúja. A paradigmaváltás különösen élesen érzékelhető a költészetben. Elhalványul a romantikus, küldetéstudattól fűtött költőideál, s a korlátlan önkifejezés eszményének helyére a „mesterség ismerete”, a költői virtuozitás tisztelete kerül. A változás azonban nem egyetemes. A szlovenszkói magyar irodalom más úton halad. Íróit áthatja egyfajta sajátos küldetéstudat, amely a magyarországi költői gyakorlattól gyökeresen eltérő líraszemléletet alakít ki. A szépirodalom és főként a költészet értékelésében már kezdetben sem csak irodalmi szempontok játszottak közre, és az irodalom maga sem kívánt kizárólagosan „csak” az irodalom létmódja szerint funkcionálni. Mind Szvatkó, mind pedig Fábry a sajátosan szlovenszkói magyar hang megszületését a Győry Dezső és Mécs László fellépésével megelőlegzett, a dilettáns-emigráns csoportokat felváltó, de részben még azok tradícióit folytató új nemzedék, az „újarcú magyarok” színrelépéséhez köti. Ennek a csoportnak a programja a missziós tudat jegyében fogant, íróinak egy része inkább politikai - társadalmi, mint irodalmi terveket dédelgetett, irodalomszemléletük elvetette az öncélú művészetet, felértékelte viszont a szociális költészetet. A szociális irodalom elnevezés tematikai megközelítésből született. Nem a szöveg poétikai vagy esztétikai jellegzetességeire utal, hanem a közlés tartalmára. A versről mint a költői meggyőződést tükröző szövegről való beszéd hamar meghonosodott a szlovenszkói magyar irodalom e korszakáról szóló diskurzusban, a költői életmű mércéje alig leplezetten irodalmon kívüli lett.

Hangsúlyozottá vált a vers üzenete, életszerűsége és referencialitása. A kritikai értékelés is elsősorban a költő szövegből kiolvasható erkölcsi kiállására vonatkozott, s a kiállás kényszere a missziós tudatból táplálkozott.

Mécs László és Győry Dezső verseiben a messiási hang a kezdetektől ott bujkált. Örömteli fogadtatásukhoz hozzájárult az is, hogy a szlovenszkói olvasó saját világára ismert írásaikban. A messainizmus és a szociális kérdések Mécs figyelmét az általános emberi nyomorra irányítják, szociális verseinek alapjává így - eltérően Győry Dezső vagy Földes Sándor költészetétől - nem a társadalmi igazság keresése, hanem a szeretet hirdetése válik.

III. Az a felfogás, mely szerint az irodalmi mű üzenete eljutva a nyilvánossághoz közvetlen társadalmi változások elindítója lehet, a kor katolikus irodalmában is felbukkan. A tízes-húszas évek katolikus irodaloma tárgyát eleve adottként kezeli, s olyan értékítéletet érvényesít, mely elsősorban a művet nem öntörvényei szerint működő irodalmi megnyilvánulásként kezeli, hanem a szövegen kívüli valósághoz való viszonyát vizsgálja. Dolgozatom második fejezete a katolikus irodalom és Mécs László költészetesztétikájának összefüggéseire kérdez rá.

Várdai Béla, Brisits Frigyes s a náluk sokkal következetesebb Alszeghy Zsolt, Aradi Zsolt és Sík Sándor ez ellen a felfogás ellen lépnek fel a húszas és harmincas években, ám ezen a ponton elszakad egymástól a katolikus irodalom gyakorlata és elmélete. Míg a kritika az egyetemességre, a témaválasztásban és a stílusban megnyilvánuló abszolút szabadságra helyezi a hangsúlyt, s ismételten leszögezi a katolikus irodalom „fehér irodalommal” való azonosításának és kizárólag a „papköltők” műveire való leszűkítésének tarthatatlanságát, addig a gyakorlatban - néhány kivételtől eltekintve - megmarad az az esztétikai felfogás, mely az irodalmi művet elsősorban üzenete szerint értékeli vagy utasítja el. Mécs László költészetesztétikáját is ez a kettősség uralja: egyik oldalon a stílus és témaválasztás szabadságát hangsúlyozza, a másik oldalon viszont az öncélú szépséget ostorozva veti el a nyugatosok művészetfelfogását. Mécs költészetesztétikáját, melynek központjában az Evangélium üzenetének a tömeg számára is érthető átadása állt, a húszas években könyvkritikákban és a szlovákiai magyar irodalmat éritntő vitairatokban, később ars poetica-szerű verseiben és levelezésében fejtette ki. Saját költészetét is ebben az értelemben nevezte szociálisnak: nem elsősorban azért, mert részvétlírájában a szenvedésre, nyomorra, társadalmi egyenlőtlenségre hívta fel a figyelmet (persze azért is), hanem mert verseivel - főként pedig szavalatával - valóban tömegeket szólított meg.

Maga a program nemcsak írói szemléletében vagy a versek megszólalásmódjában mutatkozik meg, hanem számtalanszor tematizálódott is, így kialakított bizonyos - a visszatérő témák és motívumok által meghatározott - verscsoportokat, versszerkezeti típusokat, s ez is hozzájárult, hogy a rendkívül terjedelmes életmű gyakorta hangoztatott színgazdagsága, az élet minden rezdülésével szembeni fogékonysága ellenére sokszor egyhangúnak tűnik, s előírt egy, a Mécs-költészetben gyakran érvényesülő értelmezői eljárást: az életmű tematikai megközelítését.

IV. Értekezésem következő két része kísérletet tesz Mécs költészete 1941-gyel záruló korszakának egy olyan sajátos, elsősorban Northrop Frye irodalomfelfogására támaszkodó rendszer szerinti megszólaltatására, melyben az életművet uraló narratív, retorikus és didaktikus, a lírai beszédmódtól alapvetően idegen struktúrák szerepe is leírható.

Mécs versei, összhangban a költő lírafelfogásával, az életrajzi én felőli olvasást sugallják, másik lehetőségként pedig valamilyen szerep felőli közelítést kínálnak fel, ám a szerepek mögött szintén az életrajzi én áll, az teszi lehetővé létrehozásukat.

A korabeli Mécs-kritikákban kirajzolódó három irány: Mécs, a szociális költő, Mécs, a katolikus költő, Mécs, a kispolgári tömegek költője sok helyütt egybefonódik. Mindhárom besorolás a versek tematikus megközelítéséből fakad. A bírálatokból kitűnik, hogy a költő versnyelvén túl, olykor pedig kifejezetten annak előtte, kritikusait Mécs témái: a szegénység, a kereszténység megélése, a hazafiasság stb. kérdésének versben való megjelenítése érdekelte. Mivel azonban - legalábbis F. Miko szerint - általános alakú téma nem létezik, Mécs témáit vizsgálva is eljuthatunk versei stílusváltozásának a magyarázatához, és megfigyelhetjük, hogyan vált eredendően lírai költészete egyre erősebben retorizálttá és narratívvá. A költő lírájának retorizálódását és narrativizálódását a vándorlást, magányt, bűnt, nőiséget, az életet és a halált tematizáló versek mutatják be a leglátványosabban.

Mécs költészete közérthetőségre törekszik. Ám a metaforák kompaktsága útjában áll a megértés egyneműségének, mivel interpretációs variánsokra ad lehetőséget s a nyelv maga is metaforikus képződmény. Így Mécs nehéz feladattal találja magát szemközt. Száműzni a metaforákat úgy, hogy költői nyelve ne rokkanjon bele. Megoldásként a lehető legszélesebb mértékben kiaknázza a szavak eleve létező metaforikus erejét, a szöveg

szintjén pedig egész költészetét vonja bele a metafora megteremtésébe. Az egy versnyire terjedő metaforát viszont száműzi, jobban mondva felbontja azzal, hogy megmagyarázza, s így a szimbolizálódás lehetőségét eredetileg magában hordozó szövegrész a teljes vers ismeretében legjobb esetben is gyenge allegóriává minősül át. A versek szintjén széttördelt metaforalehetőségek az összes vers együttesen értelmezett szövegében kapják meg metaforikus jelentésüket.

V. Mécs László teljes életműve máig ismeretlen. A költő kéziratait a negyvenes évek végétől 1953-ig gondozóHorváth Jordán János már Mécs első alkotói korszaka kapcsán is mintegy 300 kötetben nem szereplő, folyóiratokban (leginkább a Pesti Naplóban) azonban publikált verset említ, jómagam pedig annak a 214 darab 1941 után keletkezett, kéziratban maradt versnek a szövegét közlöm dolgozatom Függelékében, mely sem folyóiratban, sem kötetben nem látott eddig napvilágot. Ám a költő levelezéséből gyanítható, hogy életműve még ezeknek az eddig ismeretlen verseknek a közzétételével sem tekinhető maradéktalanul feltártnak. Értekezésem ötödik fejezete a Mécs László rehabilitációjára tett kísérleteket veszi számba, hatodik fejezete pedig a költő negyvenes-ötvenes-hatvanas évekbeli költészetének poetikai változásait mutatja be.

Mécs László utolsó kötete 1944-ben jelent volna meg, de a kiadót lebombázták, a kiszedett kézirat pedig elveszett. Ezután a költőnek mintegy két évtizedig nem jelenhettek meg nyomtatásban művei, s addigi életművét is hallgatás vette körül. Szalatnai Rezső 1966-ban elsőként vetette fel az Irodalmi Szemlében a költő rehabilitálásának szükségességét. Fábry Zoltán rövidesen szintén csatlakozott hozzá. A Szalatnai-írás nyomán kibontakozó folyamatba kapcsolódott be Rónay György, Vas István, Simon István és Mátyás Ferenc is, munkájuk eredményeként 1971-ben megjelenhetett az Aranygyapjú. 1966-ban azonban nemcsak az Irodalmi Szemle Szalatnai-tanulmánya látott napvilágot Mécsről, az amerikai magyarok is felvették a kapcsolatot a költővel. Így a rehabilitáció a kezdetektől két szálon futott, bár ezek a szándékok néhol fékezték egymást. A dolgozat hatodik része azokat a kötetkiadási kísérletekkel majd megvalósult kötetkiadásokkal kapcsolatos történéseket mutatja be, melynek végeredményeként megtört a Mécs Lászlót két évtizeden át körülvevő csend.

VI. A dolgozat további része három olyan verstípus bemutatására irányul, mely Mécs 1946 utáni költészetében központi jelentőségre tett szert: ezek a politikai versek, a

palinódiák és az ember életlehetőségeire a szent és a hős morális helyzetéből rákérdező költemények.

Mécs Lászlót 1953-ban okirathamisítás, a Szovjetunió elleni lázítás és a népi demokrácia elleni izgatás miatt tartóztatják le. Azok az 1945-1953 közötti időszakból származó versei, melyek a vád alapját képezhették sem kötetben, sem folyóiratban nem jelentek meg ezidáig.

A második világháború végétől kezdve Mécs költészetében megszaporodnak a közvetlen politikai utalást hordozó versek, s nagyon sok olyan költeménye születik, melyben nyíltan ír a szovjet megszállásról, a zsarnokságról s számba veszi az állam illetve a magyarság bűneit. Mécs ezekben a verseiben ahhoz a hagyományhoz kapcsolódik, mely egészen a *Planctus destructionis regni Ungariae per Tartaros (Siratóének Magyarországról, mikor a tatárok pusztították*) című versig nyúlik vissza. A vers bizonyos elemei toposz-jellegre tettek szert az évszázadok folyamán, s a válságos történelmi időszakok költészete rendre feleleveníttette azokat. Mécs verseiben a szenvedést azonban sosem a végromlás követi, hanem a feltámadás, mivel a költő a magyarság útját a megváltástörténetre vetíti rá. Ezért hiányzik verseiből a Querela Hungariae-toposz elengedhetetlen eleme, a fohász: a szenvedéstörténet nem bukással, hanem feltámadással végződik - ez magyarázza a Magyarország pusztulását felidéző Mécs-versek diadalmas végkicsengését is.

Politikai versei egy kisebb hányadában a remény nem jut szóhoz. A két csoportnak a verstechnikája is különbözik. Míg az első esetben a szimbólumteremtésre, de legalábbis az allegorizálásra való törekvés uralkodik, addig a második verscsoport költeményeiben a képiség fölé kerekedik a narrativitás. A diadal, megváltás, feltámadás képi elemeit az Evangliumból kölcsönzi, a reménytelenséget azonban nem tudja - vagy csak ritkán - képekben megragadni, helyette verses történeteket ír. Ez a gyakorlata felidézi első alkotói korszakának balladáit, melyekben szintén a történet játszott domináns szerepet.

Rónay László Mécs-monográfiájában hívta fel a figyelmet a költő beszédmódjának ötvenes évekbeli változására. Ez a változás azonban lassan következett be. Mivel személyes sorsa balra fordulása egybeesett a háború végével és a szovjet csapatok Magyarországra való bevonulásával, így önreflektív verseiben is gyakoriak a haza sorsára való utalások.

Költészete központi metaforájává válik a Golgota, a golgotázás, de a szenvedéstörténet más elemeit is használja a magyarság és saját sorsának szimbólumaként.

A bujdosás és otthontalanság évei alatt (azaz 1945 és 1961 között) a magány állandó témája lesz költészetének. Mécs számára a magány többet jelentett puszta egyedüllétnél: alapvető életformaváltozást és a korábbi „költőkirály" szerepével való leszámolást is. A költő ötvenes évekbeli önreflektív verseinek nagy része palinódia, a visszafelé nézés és számadás dominál bennük, annak a szerepnek a felidézése, ami a költő egykor volt. Ezeknek a verseknek a többsége dichotomikus szerkezetű. Az ötvenes évek második felétől ugyanis a dichotomikus versszerkezet válik Mécs uralkodó versmodelljévé. Olyan szerkezetről van szó, melyben a vers, versszak vagy sor első fele logikailag-tartalmilag ellentétes viszonyban van a második felével.

Mécs összegző, önszembesítő verseinek két típusát különíthetjük el: az első típushoz tartozó versekben a költő egykori szerepére reflektál, s azt állítja szembe jelen helyzetével. A második típushoz tartozó versekben pedig vagy az első korszakból származó versek szövegegységeinek (szószerkezet, félsor, sor) az új verseken keresztül történő felidézése szembesít a múlttal, vagy pedig a régi vers témájának újbóli felidézése.

Bár a költő 1945 után írt költemények nagy többsége vagy politikai, vagy palinódia-jellegű, ezen a két körön túl is kirajzolódik még a versek egy további nagyobb összefüggő egysége az életmű e második felében. Mécs költészetében az idealizált lírai szubjektumnak két típusa inszcenírozódik: a hős és a szent. Az ötvenes évek végén kezdődő pasztorizációs tevékenységgel egybekötött időszakban a költő hagyatékban található feljegyzéseiből követhető, hogy versei és szentbeszédei kölcsönösen hatottak egymásra. Mivel a szentbeszédre való előkészülethez német nyelvű szakirodalmat használt (a leggyakrabban Ernst Kirchgässner, Robert Linhardt és Johannes Engel műveit), a hatásfolyamat háromlépcsőssé bővül, Mécs ugyanis a hős és szent bizonyos attribútumait nemcsak prédikációiban, hanem verseiben is a felhasznált irodalommal összhangban emelte ki.

VII. A dolgozat utolsó fejezete a Mécs-recepcióban érvényesülő kultikus jelenségekre kíván rámutatni, kiemelve az életrajz és életmű azon pontjait, melyek lehetővé tették a kultusz gyors felvirágzását.

VIII. A Függelék Mécs László ismeretlen, 1941 (az Összes versek megjelenése) után írt verseit tartalmazza keletkezésük vélhető sorrendjében. A verseket két kivétellel

nem autográf, hanem gépiratos verzióban közlöm, ez tekinthető ugyanis az eredetinek, mivel Mécs elkészült verseit általában azonnal legépeltette, az autográf kéziratot pedig (pár tucatnyi kivételtől eltekintve) nem őrizte meg. A hagyatékban fennmaradt autográf kéziratos versek többségén különböző keltezés található. Ezt az magyarázza, hogy a költő szívesen ajándékozta meg ismerőseit saját kezűleg lemásolt verseivel. Az aláírás mellett található dátum minden esetben későbbi a gépiratos változaton szereplőnél, ezért az autográf kéziratokat tekintem másolatnak.